

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

БУДЯЧЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.773

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ АБО
НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Одеса 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Конопельський Віктор Ярославович,

Одеський державний університет внутрішніх справ,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Чуваков Олег Анатолійович,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,

завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики;

кандидат юридичних наук, доцент

Кісілюк Едуард Миколайович,

Департамент персоналу МВС України,

головний спеціаліст відділу професійної підготовки

Управління професійної освіти та науки.

Захист відбудеться «20» листопада 2020 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за адресом: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресом: 65000, м. Одеса, пров. Сабанський, 4.

Автореферат розісланий «20» жовтня 2020 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.М. Засць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема охорони навколишнього середовища набула особливої актуальності наприкінці ХХ століття й на сьогоднішній день залишається однією з найбільш значущих як у світовому масштабі, так і для України. Рациональне використання природних ресурсів та екологічна безпека населення, поряд з економічними, адміністративними, виховними та іншими заходами, регулюється засобами кримінально-правового характеру. Саме кримінальне законодавство, будучи покликаним забезпечувати збереження сприятливого для існування суспільства природного середовища – гарантує охорону і недоторканість у встановлених державою межах найбільш цінних природних багатств.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України, ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Знищення лісів шляхом незаконних порубок, перевезенням, порушення правил протипожежної небезпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту, збільшенню вологості ґрунтів та утворенню боліт і поряд із цим опустелюванню територій тощо.

Так, за останнє десятиліття кількість вирубаного лісу зросла на 75 %, питома вага незаконної порубки у структурі злочинів проти довкілля збільшилася з 31 % до 65 %, а кількість внесених відомостей за ст. 246 Кримінального кодексу (далі – КК) України до Єдиного реєстру досудових розслідувань збільшилася з 637 до 2852 (+382,5 %). Наведене свідчить про неефективність діючої системи охорони лісів від незаконних рубок, перевезення, зберігання, збуту, а застарілість форм і методів боротьби з цим злочином, зумовлює необхідність активізації наукового пошуку за цим напрямом.

У зв'язку з цим, в сучасних умовах суттєвого порушення екологічної рівноваги та створення передумов екологічної катастрофи та впливу її наслідків на все оточуюче середовище; інтенсивного реформування галузей кримінально-правового блоку (кримінального та кримінально-

процесуального), що відтворюється у відсутності системного та єдиного тлумачення правових норм та складнощах кваліфікації відповідних діянь та доведення винуватості особи; відсутності належних підходів щодо адекватної оцінки тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та необхідного обсягу відповідальності та покарання, що відтворюється у практично однакових санкціях за вчинення діяння за кваліфікованих та особливо кваліфікованих обставин особливо актуальними вважаються наукові дослідження, що спрямовані на пошук рішень, які спроможні зменшити ризик подальшого розвитку екологічної кризи. До таких досліджень, безперечно, відносяться й ті, що ставлять своїм завданням підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля, а також удосконалення відповідальності у цій сфері.

Проблема криміналізації та дотримання закону в сфері охорони лісів розроблялася і в юридичній літературі, зокрема цьому питанню присвятили свої праці такі вчені, як В. І. Андрейцев, П. П. Андрушко, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, М. М. Бринчук, С. Б. Гавриш, В. К. Гришук, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, Е. М. Жевлаков, О. С. Колбасов, В. Я. Конопельський, М. І. Коржанський, Т. В. Корнякова, С. М. Кравченко, В. В. Кузнецов, О. М. Литвинов, Н. О. Лопашенко, Ю. І. Ляпунов, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, А. М. Мірошніченко, І. І. Митрофанов, В. Л. Мунтян, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. В. Петров, П. Ф. Повеліцина, Б. Г. Розовський, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, П. В. Хряпінський, Ю. С. Шемшученко, Н. Г. Шимбарева, В. І. Шакур, А. М. Шульга, М. В. Шульга та ін.

Окремі питання проблем кримінально-правової охорони лісів були реалізовані в роботах О. В. Скворцової «Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики АР Крим)» (2007), О. О. Дудорова, Є. О. Письменського «Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу» (2017) та О. В. Заїчко «Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу» (2019).

У результаті досліджень, що провадилися в останні півстоліття названими вище та іншими фахівцями, у правовій доктрині сформовано низку теорій кримінально-правової охорони лісів від суспільно небезпечних посягань, а їх наукові здобутки створили надійні підвалини для подальшого пізнання порушеної проблематики.

Водночас наукові дослідження згаданих цих та інших вчених обмежувались попередніми періодами розвитку законодавства та правозастосовної практики, або не враховували зміни до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів.

У значній кількості наукових розробок не досліджено проблеми практики притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну порубку або

незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що виникли в умовах застосування нового кримінального процесуального законодавства й організаційно-структурних перетворень органів державної влади загалом та правоохоронної системи зокрема.

Необхідність детального наукового аналізу ознак даного складу злочину для усунення труднощів і розробки рекомендацій щодо застосування досліджуваних положень кримінального законодавства на практиці, відмежування складу злочину передбаченого ст. 246 КК України від суміжних складів злочинів і аналогічного адміністративного делікту, залишається поза увагою дослідників. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження узгоджується з Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015) та Планом дій з її реалізації на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р); Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Концепцією реформування та розвитку лісового господарства (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р), Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.); Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії НАПрН України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11); Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275).

Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ (далі - ОДУВС) «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер №0116U006773), та згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер № 012U002156).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 26 червня 2014 р. (протокол № 13), уточнена Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 29 січня 2020 р. (протокол № 8).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне розв'язання теоретичних і практичних проблем застосування кримінально-правової норми, що визначає незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, формування на цій основі науково обґрунтованих

рекомендацій щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- надати характеристику лісовій сфері, як об'єкту кримінально-правового захисту;
- розкрити генезис законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;
- з'ясувати особливості зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;
- висвітлити об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 КК України;
- окреслити суб'єктивні ознаки незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу;
- проаналізувати особливості кваліфікації злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;
- на основі узагальнення судової та правоохоронної практики розробити відповідні рекомендації удосконалення покарання у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері охорони довкілля.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема використання *діалектичного методу* дозволило дослідити та охарактеризувати питання криміналізації порушення законодавства про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу у нерозривному зв'язку з іншими соціальними чинниками, насамперед правового, економічного та екологічного характеру (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); *структурного аналізу* – розкрити зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак аналізованого злочину, а також структуру вказаних правовідносин, їх безпосередніх учасників (розділ 2); *структурно-функціональний* – застосовувався при визначенні місця ст. 246 КК України у системі норм про кримінальну відповідальність (розділ 1, підрозділи 2.1, 3.1.); *історико-правовий* – дав змогу дослідити передумови становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (підрозділ 1.2); за допомогою *логіко-юридичного* – проведено аналіз складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, а також норм адміністративного та екологічного законодавства, які встановлюють порядок здійснення діяльності у сфері захисту лісів (розділи 1–3); *статистичний* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1); *компаративістський* – дозволив з'ясувати особливості зарубіжного досвіду у сфері кримінально-правової заборони порушення законодавства про охорону лісів (підрозділ 1.3); *соціологічні* методи

(анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів (розділи 2-3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2010-2019 роки; узагальнені матеріали вивчення 210 кримінальних проваджень (справ) за ст. 246 КК України упродовж 2010–2018 рр. з усіх регіонів країни; 120 судових рішень (вироків) відносно 200 засуджених; зведені дані опитувань 56 прокурорів, 124 слідчих та 76 співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України у Волинській, Житомирській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській, Чернігівській та Чернівецькій областях, які безпосередньо здійснювали виявлення і розслідування таких злочинів; 80 працівників лісових господарств; офіційні аналітичні звіти Офісу Генерального прокурора України, МВС України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України, Державного агентства лісових ресурсів України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. Конкретний внесок дисертантки в наукове розроблення зазначених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення змісту досліджуваної норми, які містять елементи наукової новизни та мають теоретичне й практичне значення, зокрема:

уперше:

- запропоновано авторський підхід до розуміння сутності об'єкта незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу не тільки як сукупності відносин у царині його охорони, раціонального використання й відтворення, а і як соціального блага, цінності, сфери життєдіяльності, а на цій основі виокремленні похідні наслідки, що носять економічний характер – при спричиненні значної майнової (економічної) шкоди державі, народу України і екологічний характер – при завданні шкоди довкіллю або створенні небезпеки її заподіяння й впливають на визначення обсягу караності діяння;

- проведено систематизацію суб'єктів вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України залежно від їх правового статусу й ступеня доступу до лісових ресурсів: службові особи і працівники постійних лісокористувачів, що займаються веденням лісового господарства; суб'єкти підприємницької діяльності, що отримали дозвіл на заготівлю деревини в межах договору підряду з постійними лісокористувачами; інші особи, які не мають права на заготівлю деревини і законного доступу до розроблення лісосік;

- на основі зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку, або незаконне

перевезення, зберігання, збут лісу теоретично обґрунтована практична доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за такі діяння у рамках примусових заходів кримінально-правового характеру в межах квазікримінальної (субститутивної) відповідальності (визнання юридичної особи суб'єктом злочину;

- запропоновано заходи, як законодавче обмеження прав юридичної особи, внесення відомостей про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

- запропоновано зміни щодо підстав застосування ліквідації юридичної особи з урахуванням того, що окремі учасники (працівники) юридичної особи невинуваті у вчиненні злочину;

- обґрунтовано доцільність застосування щодо юридичної особи конфіскації майна, яке стало знаряддям або предметом злочину, в тому числі легалізованого майна (грошових коштів), здобутих злочинним шляхом;

удосконалено:

- визначення понять «злочини проти довкілля», «незаконна порубка лісу», «незаконне перевезення лісу», «зберігання лісу», «збут лісу»;

- науковий підхід до розуміння предмета злочину передбаченого ст. 246 КК України яким є дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій (сиророслий ліс), окрім ситуації, коли здійснюється порубка сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (ліси, які розташовані в заповідниках із метою збереження лісової флори й фауни в їх природному стані);

- позицію про потребу вдосконалення існуючої системи покарань за діяння передбачені ст. 246 КК України, зокрема, про доцільність переходу до застосування штрафних санкцій як покарань економічного характеру до юридичних осіб, що здатні створити умови, за наявності яких учинений злочин буде перш за все економічно не вигідним для суб'єктів підприємницької діяльності;

- особливості відмежування порушення законодавства про охорону лісів від суміжних злочинів та адміністративно-правових деліктів;

дістали подальшого розвитку:

- вивчення сутності та змісту поняття лісу, що надало можливість виокремити ознаки, які характеризують його як самостійний предмет кримінально-правової охорони та розподілити їх на екологічні та юридичні;

- періодизація розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні, що передбачає поділ на п'ять періодів за критерієм його законодавчого закріплення: 1) звичаєвий – становлення кримінальної відповідальності (XI ст. – II пол. XIV ст.); 2) козацький – нормативне закріплення кримінальної відповідальності у різних законодавствах (козацькому-звичаєвому, польському, литовському, російському) (XIV ст. – поч. XVIII ст.); 3) імперський – законодавче закріплення та удосконалення кримінальної

відповідальності, посилення покарання (XVIII ст. – поч. XIX ст.); 4) радянський – деталізація норм кримінальної відповідальності (1917–1990 р.); 5) сучасний – прийняття чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності та його удосконалення (1990 р. – наш час);

- вирішення проблеми кримінально-правової оцінки незаконної порубки сухостійних дерев як необхідність дотримання принципу юридичної визначеності;

- обґрунтування необхідності урахування додаткових ознак суб'єкта злочину, тобто визнання його загальним або спеціальним при встановленні певних особливостей його притягнення до кримінальної відповідальності за суспільно небезпечне посягання на лісові ресурси, а також зважаючи на неповноту законодавчої конструкції поняття «службова особа», визначеного в ч. 3 ст. 18 КК України, віднесення до її кола також тих осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням обліково-контрольних функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням;

- аргументація теоретичної позиції, що штраф, як кримінальне покарання, є найбільш дійовим основним видом покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду України;

- твердження, що кримінальна відповідальність – це не єдиний засіб кримінально-правового впливу у сфері охорони лісів України, оскільки, як свідчить проведений аналіз судових рішень, досить часто застосовуються й інші засоби такого впливу, яким поки що не приділяється достатньої й належної уваги з боку теорії кримінального права, зокрема заохочувальні (звільнення від кримінальної відповідальності), пробація, спеціальна конфіскація.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані в:

- *законотворчій сфері* – під час удосконалення положень законодавства, розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України, постанов Пленуму Верховного Суду України стосовно кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;

- *практичній діяльності* – для правильного й однозначного застосування ст. 246 КК України у процесі: кваліфікації злочинів проти довкілля; підготовки висновків до проектів підзаконних нормативно-правових актів;

- *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Особливості кваліфікації окремих видів злочинів», «Екологічне право» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 25.05.2020 р.);

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних положень стосовно кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а також у процесі

підготовки монографій та статей з кримінально-правових дисциплін (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науковий процес Одеського державного університету в внутрішніх справах від 14.05.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені в роботі положення, які виносяться на захист, розроблені ним особисто. У тезах доповіді «Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922-29 рр.)», опублікованих у співавторстві з В.Я. Конопельським, дисертантом розкрито проблемні питання теоретичного та практичного характеру, які виникали в ході розвитку правового регулювання суспільних відносин у сфері лісового господарства України за період з 1917 по 1929 роки, у контексті кримінально-правової охорони лісу від незаконної вирубки. У науковій статті «Об'єктивні ознаки незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу», опублікованої у співавторстві з В.Я. Конопельським, дисертантом здійснено аналіз ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, на підставі якого обґрунтовано і запропоновано авторське тлумачення понять «незаконна порубка лісу», «незаконне зберігання лісу», «незаконний збут лісу».

Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях становлять більше 50 %.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних конференціях, зокрема: «Кримінально-правова охорона лісу від незаконної порубки: Україна в дорадянський період» (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.); «Деякі аспекти історичного розвитку кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні» (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.); «Щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні» (м. Одеса, 30 березня 2018 р.); «Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922-29 рр.)» (г. Кишинев, Республіка Молдова, 23-24 марта 2018 г.); «Міжнародний досвід Канади щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.); «Досвід Сполучених Штатів Америки щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної поруки» (г. Брест, Республіка Беларусь, 23 ноября 2018 г.); «До питання щодо кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу за законодавством Федеративної Республіки Німеччини» (Arad, January 25-26, 2019); «Окремі аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу» (м. Одеса, 26 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в п'ятнадцяти наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві у зарубіжному юридичному виданні, вісім у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів,

висновків, списку використаних джерел (323 найменування) та 6 додатків. Повний обсяг дисертації становить 258 сторінок, з який основний текст – 195 сторінок, список використаних джерел – 30 сторінок, додатки – 21 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження питань кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту»* вивчення сутності та змісту поняття лісу, надало змогу виокремити ознаки, що характеризують його як самостійний предмет кримінально-правової охорони: 1) безпосередній склад лісу: сукупність деревної, чагарникової та інших видів рослинності; 2) характер походження названих видів рослинності (як природний, так і штучний); 3) єдність та взаємозв'язок усіх елементів природи, що в сукупності утворюють ліс. Так званий лісовий біогеоценоз, який знаходиться в органічному зв'язку з іншими природними об'єктами; 4) юридичний порядок формування території лісових масивів; 5) розміри земельної площі, що входить до лісового масиву; 6) призначення лісу: для формування лісового та нелісового фондів. Усі виокремлені ознаки, що входять до складу поняття «ліс» та характеризують його значення для кримінального права, розподілено на дві групи критеріїв: *якісні (екологічні)* – сукупність щільно зростаючих дерев, що знаходяться в єдності та в природному стані, чагарників та інших видів рослинності як природного, так і штучного походження; *кількісні (юридичні)* – дерева, чагарники, інші види рослинності зростають на значній земельній площі, що визначена в установленому законом порядку, і призначена для формування лісового та нелісового фондів. Подібні критерії дозволяють відмежувати ліс від іншої дерево-чагарникової рослинності, яка також представляє собою самостійний предмет як еколого-правових, так і кримінально-правових відносин.

У *підрозділі 1.2 «Генезис законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу»* на основі аналізу історичних документів, встановлено, що до ХІ ст. не існувало юридичних обмежень на користування лісами та лісовою рослинністю, оскільки не було об'єктивної необхідності в прийнятті відповідних нормативних актів, зокрема кримінальної спрямованості. Виокремлено та надано характеристику періодам розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення,

зберігання, збут лісу, зокрема: I) звичаєвий – становлення кримінальної відповідальності (XI ст. – II пол. XIV ст.) за порушення права власності, шляхом відповідальності за використання (добування) природних ресурсів, у т. ч. лісових дерев; II) козацький – поява правової охорони лісів від незаконної порубки (козацькому-звичаєвому, польському, литовському, російському) (XIV ст. – поч. XVIII ст.); III) імперський – законодавче закріплення та удосконалення охорони лісів, посилення покарання, заборона вільної вирубки лісу у визначених місцях (XVIII ст. – поч. XIX ст.); IV) радянський – застосування самих рішучих заходів по боротьбі із самовільною порубкою лісу від судового переслідування до виключення із суспільства, встановлення смертної кари за лісовий бандитизм (1917–1990 р.); V) сучасний – прийняття чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності та його удосконалення (1990 р. – наш час).

Наголошено, що у 2001 р. вступив у дію новий КК України, в якому переглянуто чимало принципових позицій, зокрема виокремлений розділ VIII «Злочини проти довкілля», в якому з'явилася ст. 246 «Незаконна порубка лісу». У цей період вперше систематизовано самостійні склади злочинів, які посягають на різні природні об'єкти в окремому розділі, створивши тим самим основу для формування концепції держави щодо лісу та іншої деревочагарникової рослинності як об'єктів кримінально-правової охорони.

У результаті чого, законодавець вперше особливо підкреслив, що лісовий комплекс – це в першу чергу не просто сировина для споживання, як раніше сприймалося ще з часів Петра I, а потужний елемент природного середовища, який створює умови для життя людей та вимагає постійної турботи.

З метою запобігання злочинних посягань у сфері незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, у великих розмірах, у тому числі незаконному експорту закордон, що заподіює істотну шкоду державі та суспільству ст. 246 КК України від 06 вересня 2018 р. зазнала змін у своїй основі та отримала нову назву «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу».

Формування лісоохоронного законодавства, зокрема щодо кримінально-правової охорони лісу від самовільної порубки, на території сучасної України відбувалося досить складно. Його характерними рисами була: непослідовність; фрагментарність; розрізненість; велика кількість джерел, які мали різне походження, неоднакову форму і відрізнялися різним змістом та історичним значенням. Головною же вадою було відсутність єдиного нормативного масиву лісоохоронного законодавства, а також єдиного підходу до врегулювання відносин в частині кримінально-правової охорони лісу від самовільної порубки.

Незаконна порубка лісу в різні часові періоди, відбувалася з причин, які в основі своїй один одного дублюють. В основному це відбувалось в силу соціально-економічних причин коли потреба або вигода штовхала людей вчиняти незаконні дії, а також в силу політичних умов, коли незаконна порубка лісу була однією з форм класової боротьби. До 1990 р. встановлені

санкції не забезпечували ефективного виконання лісоохоронних заходів передбачених у законодавчих актах, адже з одного боку кримінальне законодавство було спрямоване на охорону лісів від самовільної рубки, а з іншого, значний вплив нього мало одержавлення (націоналізація) лісів і панування лісоексплуатації над інтересами охорони природи. Тому у реальному житті, більшість положень нормативно-правових документів, спрямованих на охорону лісів від самовільної порубки порушувалось, не завжди і не в повній мірі виконувалось.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу»* на прикладі країн з розвиненим лісовим господарством розглянуто превентивні механізми та кращі практики у сфері охорони лісу від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, чи збуту. Зокрема, проаналізовано недоліки і переваги різних моделей управління та ведення лісового господарства, а також зарубіжний досвід боротьби зі злочинцями «браконьєрами лісу» у США, Канаді, Німеччині, Швеції тощо.

Відмінною рисою зарубіжного законодавства є те, що воно передбачає в основному майновий характер злочину і розцінюється в багатьох випадках як посягання на власність, що тягне за собою кримінальні грошові штрафи. При цьому правопорушення набуває кримінально-екологічного характеру, лише у випадках, коли злочинні діяння реально спричинили екологічну шкоду, яка має вартісне визначення

Констатовано, що чинний КК України не передбачає притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності, однак Лісовий кодекс України (1994) містить норми, які передбачають певні заходи примусу до юридичних суб'єктів лісогосподарської діяльності у разі порушення ними лісового та/або екологічного законодавства в частині охорони лісів. Зокрема, заборону, тимчасове припинення або обмеження лісогосподарської діяльності; тимчасове зупинення робіт; вилучення незаконно добутих лісових ресурсів, знарядь їх добування тощо.

Тому, зі збільшенням вчинених лісогосподарськими підприємствами злочинних діянь передбачених ст. 246 КК України варто імplementувати досвід зарубіжних країн в частині притягнення юридичних осіб-злочинців до кримінальної відповідальності за шкоду спричинену довкіллю через незаконну порубку лісу або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а отже, суспільству, особі та державі.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 КК України»* встановлено, що суспільна небезпека незаконної порубки або незаконного перевезення зберігання, збуту лісу визначається низкою чинників, серед яких: особлива цінність лісів для українського суспільства і держави; пряма загроза цілим екосистемам, включаючи цінні види флори і

фауни; заподіяння істотної шкоди об'єктам природно-заповідного фонду та особливо охоронюваним лісам; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалий і витратний процес відновлення лісів; поширеність таких злочинів порівняно з іншими посяганнями на довкілля.

Обґрунтовано, що ліс є основною складовою навколишнього природного середовища, тому його збереження є загальносуспільною проблемою. Неконтрольована, протиправна та самовільна вирубка лісів наносить не тільки матеріальні, а й непоправні екологічні збитки державі й суспільству. Охорона лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу виходить на одне з перших завдань у світовому масштабі.

Зважаючи на сучасний кризовий екологічний стан у багатьох містах України, пріоритет екологічних функцій штучно створених природних екосистем та з метою включення таких об'єктів до сфери кримінально-правової охорони довкілля, запропоновано доповнити диспозицію ст. 246 КК України словами «...а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду». Стверджується також, що поза увагою законодавця залишилися незаконна рубка дерев і чагарників на сільськогосподарських угіддях, що не належать до лісів і лісового фонду, у зв'язку з чим поліпшена ст. 246 КК України мала б передбачати відповідальність і за незаконні дії щодо окремих груп дерев на землях сільськогосподарського призначення.

Визначено, що родовим об'єктом злочинів проти довкілля є сукупність суспільних відносин, що забезпечують охорону природного середовища навколо людини, його покращення та оздоровлення поряд з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів.

Як основний безпосередній об'єкт незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу – екологічна безпека в частині охорони, раціонального використання та відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, а також порядок легального обігу деревини, що включає в себе правила і норми перевезення, зберігання, продажу як громадянами так і суб'єктами господарювання всіх форм власності.

Додатковий безпосередній об'єкт злочину проти довкілля – це ті екологічно важливі суспільні відносини, що порушуються злочинною дією або наражаються на небезпеку поряд з основним безпосереднім об'єктом. При здійсненні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є підстави визнавати додатковим безпосереднім об'єктом порядок ведення лісового господарства. Разом з тим через перебування лісу в державній, комунальній або приватній власності, обов'язковим додатковим об'єктом незаконної порубки лісу вважаємо і відносини власності.

Предметом злочину є дерева і чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. Не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, трава, очерет, пеньки, хмиз, мертві стовбури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніговал, сніголам тощо). За наявності для цього підстав порушення

порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань може кваліфікуватися за ст. 356 КК України як самоправство. Предметом злочину не визнають деревостани, які хоч і утворюють певну біологічну сукупність, але ростуть поза межами лісового фонду. До останнього не належать: а) усі види зелених насаджень у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; б) окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках.

При розгляді об'єктивної сторони досліджуваного злочину аргументовано, що цей злочин має подвійну форму вираження, його диспозиція охоплює матеріальний (діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників; наслідками у виді заподіяної істотної шкоди, спричинення тяжких наслідків; причинним зв'язком між діянням і наслідком та місцем вчинення злочину у виді лісів, захисних та інших лісових насаджень) і формальний (діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників та місцем вчинення злочину у виді заповідників або територій та об'єктів природно-заповідного фонду, або інших особливо охоронюваних лісів) складі. Вчинення цього злочину проти довілля можливе лише шляхом виконання дії.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 246 КК України дозволило надати наукове визначення таких понять як: а) незаконна порубка лісу – це суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди охоронюваному законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; б) незаконне перевезення лісу – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників, в тому числі і піал (рослин з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення) будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в інше по всій території України; в) незаконне зберігання лісу – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних із фактичним володінням деревами, чагарниками, піалами, причому відповідальність настає незалежно від тривалості (часовий проміжок), способів (таємно чи відкрито) і місця (приміщення, сховища, причепи великогабаритних транспортних засобів, тощо) зберігання; г) збут лісу – це будь-яке його умисне відчуження вчинене всупереч нормативним вимогам: використання дерев, чагарників та піал як засобів платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок боргу, програш в азартних іграх тощо.

Обґрунтовано порядок обрахування істотної шкоди при незаконній порубці або незаконному перевезенні, зберіганні, збуті лісу за такими критеріями, як кількість вирубаних дерев і чагарників, цінність їх породи, діаметр дерев на пні, група лісу, розмір витрат, виділених, наприклад, на засадження території новими рослинами; їх вартість; екологічна цінність (наприклад, занесення дерева або

чагарничка до Червоної книги України); розмір шкоди, завданої довкіллю, у тому числі обчисленої за спеціальними таксами.

У підрозділі 2.2 «Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 КК України» доведено, що визнання чинним законодавством осудної фізичної особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, суб'єктом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є цілком обґрунтованим. Однак, нерідко такі дії вчиняються внаслідок злочинних діянь службових осіб, котрі не лише не зберігають лісовий фонд, а, навпаки, самі займаються його кримінально караною порубкою. Ідеться про службових осіб органів управління лісами та лісової охорони, а також службових осіб юридичних осіб – лісокористувачів.

Випадки незаконної порубки лісу, вчиненої службовою особою (наприклад, керівником лісгосподарського підприємства, працівником лісової охорони) з використанням свого службового становища, повинні одержувати юридичну оцінку за сукупністю злочинів – за ст. 246 і (за наявності до цього підстав) нормою КК України про відповідний злочин у сфері службової діяльності (зокрема ст.ст. 364, 364-1 КК України). При цьому службова особа може виконувати роль не лише виконавця (співвиконавця), а й організатора, пособника чи підбурювача, що має бути відповідним чином відображено під час кваліфікації.

Тому, у зв'язку зі збільшенням кількості вчинення незаконних порубок лісу службовими особами (ними безпосередньо або за їхнім розпорядженням чи при їхньому сприянні) запропоновано виділити у ст. 246 КК України спеціального суб'єкта та доповнити зміст статті кваліфікуючою ознакою «...з використанням службового становища». Під особами, які вчинили злочин передбачений ст. 246 КК України «з використанням службового становища», пропонується розглядати службових осіб органів управління лісовими господарствами та лісовою охороною, а також службових осіб юридичних осіб-лісокористувачів.

Головною (обов'язковою) ознакою суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 246 КК України є вина. Встановлено, що суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в першій формі об'єктивної сторони (у лісах, захисних та інших лісових насадженнях) характеризується умислом (прямим або непрямым), а у другій формі об'єктивної сторони (у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах) характеризується винятково прямим умислом; мотив, мета, емоційний стан не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони даного складу злочину та на кваліфікацію не впливають, однак повинні враховуватися судом при призначенні покарання.

Розділ 3 «Кваліфікація злочину та покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Кваліфікація злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» встановлено, що на практиці

гостро постає проблема відмежування незаконної порубки дерев і чагарників як злочину, передбаченого ст. 246 КК України, від суміжного адміністративного проступку – незаконної порубки і пошкодження дерев і чагарників (ст. 65КУпАП). На сьогодні одні і ті самі дії, які полягають у незаконній порубці дерев, залежно від розсуду суду (інколи нічим необґрунтованого) можуть одержувати різну правову оцінку – або як злочину, або як адміністративного правопорушення. Одна з основних проблем полягає в тому, що *corpus delicti* КК України та КУпАП збігаються, що створює ризик застосування більш м'яких покарань.

Тому критеріями, за якими кваліфікують вчинюване злочинне діяння передбачене ст. 246 КК України та відмежовують сферу кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу є істотний розмір заподіяної шкоди, вчинення злочинного посягання повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також стосовно особливо цінних або рідкісних порід дерев, або здійснення злочинного посягання на територіях, поставлених під особливу правову охорону (у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах), та вчинення діяння, що спричинило тяжкі наслідки.

З конструкції складу злочину передбаченого ст. 246 КК України варто виокремити кваліфікований та особливо кваліфікований склад у випадках коли незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу вчиняється повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 246 КК України), або коли шкідливий вплив на довкілля заподіяв тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 246 КК України).

Встановлено, що незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в подальшому може перерости у крадіжку. Однак відмежування кримінально караних посягань на власність від злочинів проти довкілля має ґрунтуватися на аналізі предмета злочину як складової об'єкта останнього.

У випадках коли злочинні діяння не було виявлено співробітниками лісового господарства, а деревина не була секвестрована, говорити про розкрадання буде помилково, так як умовний власник (хоча і незаконний), не змінився, а подальші дії які направлені на легалізацію деревини, шляхом здійснення продажу, дарування, обміну на інше майно, оплаті наданих послуг чи виконання робіт можуть кваліфікуватись додатково за ст. 198 КК України (придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом). До обов'язкових ознак предмета останніх належить, серед іншого, соціальна ознака, яка означає, що лише об'єкти, упредметнені за допомогою людської праці, можуть бути предметом злочинів проти власності.

Злочин передбачений ст. 246 КК України необхідно відмежовувати від екоциду – масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу (ст. 441 КК України) за обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони – формою вини. Якщо перший

характеризується переважно необережною формою вини (умисне чи необережне ставлення до діяння та необережне ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків), то екоцид є злочином, у якому психічне ставлення винного як до діяння, так і до його наслідків характеризується умисною формою вини, а рівень його суспільної небезпеки є значно вищим за аналогічну складову діянь.

Підхід законодавця до конструювання складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, не виключає застосування до особи, яка вчинила таку порубку, ч. 2 ст. 11 КК України. Але діяння формально повинно містити всі ознаки складу певного злочину, передбаченого КК України. Відповідно, діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватись малозначним. По-друге, малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, що означає мізерність або взагалі відсутність шкоди, яка завдається або може бути завдана в результаті вчинення такого діяння. По-третє, малозначність має бути як об'єктивною, так і суб'єктивною, тобто особа мала намір вчинити саме малозначне діяння. Якщо існує невідповідність між фактично вчиненим малозначним діянням і умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди, то кримінальна відповідальність має наставати за замах на той злочин, який особа бажала вчинити.

Підрозділі 3.2 «Покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» присвячено дослідженню передбачених законом про кримінальну відповідальність форм реакції на ці злочини у виді покарання. Останнє виступає обов'язковим і невід'ємним складником форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне посягання на цей природний об'єкт. Покарання виконує в основному каральну функцію – як відплата з боку держави за вчинений злочин. У перспективі ж на перше місце має вийти його попереджувальна функція, але для цього потрібні кардинальні зміни існуючого світогляду – політичного, соціального, економічного і правового.

На основі судової практики призначення покарання за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України, констатовано, що суди в основному призначають більш м'які види покарання (штраф, обмеження волі), широко застосовуючи умовне засудження. У зв'язку з цим пропонується підвищити розміри штрафу, щоб учинення суспільно небезпечних посягань на лісові ресурси стало економічно не вигідним і було обтяжливим для підсудного.

Однак опитувані респонденти (79 % співробітників Національної поліції України та 88 % працівників лісових господарств) зазначили, що призначення штрафів не завжди є доцільним, у зв'язку з тим, що переважна більшість винних у вчиненні такого злочину ніде не працювали і не мали постійного джерела доходу. Виходячи з цього, як альтернативу штрафу запропоновано доповнити ч. 1 ст. 246 КК України і надавши можливість суду призначати покарання у вигляді певних видів громадських робіт, які пов'язані з лісгосподарською або лісовідновною діяльністю.

У зв'язку з цим, запропоновано ч. 1 ст. 246 КК України викласти у такій редакції: «Незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, - карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, *або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин*, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк».

Для ефективного застосування кримінально-правової норми в частині кваліфікації та призначення покарання за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу необхідно ст. 246 КК України доповнити частиною яка б передбачала відповідальність особи, що вчинила, або сприяла вчиненню даного злочину з використанням свого службового становища.

Тому запропоновано доповнити ст. 246 КК України ч. 4 такого змісту: *«Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища, –*

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності на строк до трьох років.

Покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю вважається додатковим видом покарання у сфері охорони лісів України, особливо коли спеціальним суб'єктом виступає службова особа, на яку були покладені відповідні нормативно встановленні обов'язки з охорони й раціонального використання й відновлення лісових ресурсів. Установлення такого виду покарання є доцільним, тому що цілком очевидною є необхідність відсторонення такого суб'єкта від посади або діяльності, використовуючи які для власних цілей він завдав шкоду якісному стану лісів, а також деревам і чагарникам, що не входять до лісового фонду України зокрема й довкіллю в цілому.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало в дослідженні питань кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу й формулюванні теоретичних положень та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають вагоме значення для науки та практики. Основними науковими і практичними результатами є такі:

1. Наголошено, що злочини проти довкілля (екологічний злочин) є суспільно небезпечне, винне діяння, вчинене із заподіянням істотної шкоди

охоронюваним кримінальним законом комплексним суспільним відносинам щодо забезпечення екологічної безпеки населення, раціонального використання природних ресурсів та захисту особливо охоронюваних природних територій та інших особливо важливих природних об'єктів. Ліс – сукупність щільно зростаючих дерев, що знаходяться в єдності та природному стані, чагарників та інших видів рослинності природного і штучного походження, які ростуть на значній земельній площі, визначеній в установленому законом порядку, і призначеній для формування лісового та нелісового фондів. Крім надзвичайно важливого значення лісу як природного ресурсу та його використання для задоволення потреб людини в деревині й іншій лісовій продукції, цей об'єкт природи має не меншу цінність через його вплив на клімат, атмосферу, виконання ґрунтозахисних, водоохоронних та інших корисних функцій, а також через свою роль в оздоровленні, відпочинку, забезпеченні культурних та естетичних потреб суспільства.

Не дивлячись на активне застосування ст. 246 КК України у судовій практиці, чинна редакція цієї кримінально-правової заборони доповнена новими положеннями та не позбавлена вад, які породжують серйозні труднощі при кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. У зв'язку з цим законодавче описання складу вказаного злочину проти довкілля потребує удосконалення.

2. З'ясовано, що генезис становлення та розвитку кримінального законодавства про відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу на теренах сучасної України формувався досить складно під впливом низки соціальних та системно-правових чинників, що охоплюється п'ятьма періодами: 1) звичайний – (XI ст. – II пол. XIV ст.); 2) козацький – (XIV ст. – поч. XVIII ст.); 3) імперський – (XVIII ст. – поч. XIX ст.); 4) радянський – (1917–1990 р.); 5) сучасний – (1990 р. – наш час).

Відповідна періодизація у повній мірі розкриває специфіку відношення влади до проблем кримінально-правової охорони лісу за весь період становлення і розвитку держави і права України. Характерними рисами були: непослідовність; фрагментарність; розрізненість; велика кількість джерел, які мали різне походження, неоднакову форму і відрізнялися різним змістом та історичним значенням. Головною же вадою було відсутність єдиного нормативного масиву лісоохоронного законодавства, а також єдиного підходу до врегулювання відносин в частині кримінально-правової охорони лісу від самовільної порубки.

З введенням в дію КК України (2001) розпочався лише черговий етап в охороні лісів та іншої деревно-чагарникової рослинності. В наступні роки з дня прийняття КК України ст. 246 суттєвих змін не зазнавала, а розвиток реальної кримінальної охорони лісу від незаконних порубок залишився лише у теорії. З огляду на історію розвитку та становлення кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу – це був суттєвий крок назад зі сторони парламентарів. Відтак недосконалість даної кримінально-правової

норми призвела до масової вирубки лісу на території України та сприяла контрабанді лісу-кругляка закордон.

3. На основі вивчення кримінального законодавства ряду країн (США, Канада, Німеччина, Швеція) встановлено, що таке законодавство характеризується стабільною правовою системою і великим досвідом правотворчої діяльності у досліджуваній сфері й виділено ряд його основних моментів: а) на відміну від українського законодавства, кримінально-правова охорона лісів за законодавством цих країн здійснюється переважно у нормах лісового або природоохоронного законодавства, поза спеціального кодифікованого кримінального акту; б) у нормах кримінальних кодексів, ліс має переважно статус майна, але якщо посягання на деревину рослинність лісу потягло за собою завдання екологічної шкоди, то таке діяння розглядається як екологічний злочин; в) відмінною рисою законодавства проаналізованих країн є те, що за вчинення екологічного злочину взагалі, і незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу зокрема, передбачено застосування кримінальної (США, Канада) або квазікримінальної (Німеччина) відповідальності до юридичних осіб. Більшість покарань, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення незаконної рубки лісу, належить до категорії кримінальних грошових штрафів, причому у досить великих розмірах.

4. Сформовано наукові визначення таких основних понять як «незаконна порубка лісу», «незаконне перевезення лісу», «зберігання лісу», «збут лісу», що широко використовуються при розслідуванні і кваліфікації діянь за ст. 246 КК України. З'ясовано, що до особливостей суспільної небезпеки відносяться ряд чинників серед яких: особлива цінність лісів для українського суспільства і держави; пряма загроза цілим екосистемам, включаючи цінні види флори і фауни; заподіяння істотної шкоди об'єктам природно-заповідного фонду та особливо охоронюваним лісам; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалий і витратний процес відновлення лісів; поширеність таких злочинів порівняно з іншими посяганнями на довкілля.

Родовим об'єктом злочинів є сукупність суспільних відносин, що забезпечують охорону природного середовища навколо людини, його покращення та оздоровлення поряд з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів. Основним безпосереднім об'єктом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є екологічна безпека в частині охорони, раціонального використання та відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, а також порядок легального обігу деревини, що включає в себе правила і норми перевезення, зберігання, продажу як громадянами так і суб'єктами господарювання всіх форм власності. Об'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу має подвійну форму вираження, її диспозиція охоплює матеріальний і

формальний склад. Вчинення цього злочину проти довкілля можливе лише шляхом виконання дії.

Зазначено, законодавець не враховував еколого-правову сутність предмета злочину за ст. 246 КК України та ввів до диспозиції єдиний термін «ліс», що викликає у слідчих труднощі при його тлумаченні й кваліфікації. Так, 38 % слідчих до лісу відносять деревно-чагарникову рослинність; 15 % – міські ліси; 11 % – ліси та іншу деревно-чагарникову рослинність; 36 % осіб не змогли відповісти на це питання. Автор приходить до висновку, що «дерева і чагарники, що не входять до лісового фонду» за своїм змістом становлять собою єдиний предмет злочинного посягання – дерева і чагарники, що не утворюють у своїй сукупності ліс, але є предметом посягання.

5. Встановлено, що суб'єкт злочину передбачений ст. 246 КК України – загальний. Однак, встановлено необхідність виділення у даному злочині спеціального суб'єкта. Під спеціальним суб'єктом пропонується передбачити службових осіб органів управління лісовими господарствами та лісовою охороною, а також службових осіб юридичних осіб-лісокористувачів.

Запропоновано передбачити додаткові кримінально-правові заходи відповідальності таких осіб як обмеження прав юридичної особи, внесення відомостей про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; ліквідація юридичної особи; конфіскація майна, яке стало знаряддям або предметом злочину.

Суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу у першій формі об'єктивної сторони характеризується умислом (прямим або не прямим), а у другій формі об'єктивної сторони характеризується винятково прямим умислом. Мотив, мета, емоційний стан правопорушника не є обов'язковими ознаками складу злочину передбаченого ст. 246 КК України та на кваліфікацію не впливають, оскільки головною (обов'язковою) ознакою суб'єктивної сторони є вина.

6. Аргументовано вирішення питання відмежування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу від злочинів проти власності. Водночас, основні проблеми кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу у практичній діяльності правоохоронних органів обумовлені: неналежною професійною підготовкою працівників правоохоронних органів зайнятих в розслідуванні цієї категорії кримінальних проваджень; відсутності кодифікації або систематизації великої кількості нормативно-правових актів, які доводиться досліджувати та аналізувати під час досудового розслідування; складністю конструкції складу злочину; (дані анкетування працівників органів досудового розслідування).

З метою усунення таких негативних явищ запропоновано, поряд з підвищенням екологічної освіти населення та посадових осіб розширити ст. 246 КК України, передбачивши необхідне для кваліфікації вчинюваного діяння службовою особою.

7. Констатовано, що судова практика з призначення покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу має «гуманне» ставлення до правопорушників. Обтяжуючі обставини були виявлені у більшій частині досліджуваної групи, однак незважаючи на це суди не стали карально-превентивним органом у боротьбі за збереження лісонасаджень лісового фонду, призначаючи більш м'які види покарання (штраф, обмеження волі), широко застосовуючи умовне засудження.

У зв'язку з чим, запропоновані санкції статті з метою можливості їх подальшого використання у законотворчому процесі, надавши можливість суду призначати покарання у виді певних видів громадських робіт, а у випадку вчинення злочину службовою особою, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності терміном до трьох років.

8. З метою удосконалення кримінально-правової охорони лісової сфери в Україні запропоновано нову доктринальну редакцію ст. 246 КК України

«Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду»:

«1. Незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, –

карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, –

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища, –

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності на строк до трьох років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою чи четвертою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Примітка. 1. У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

2. У цій статті тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у шістдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Будяченко О.М. Витоки становлення і розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) порубки: Україна в дорадянський період. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 34-40.

2. Будяченко О.М. Деякі особливості кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні: (17-29 роки). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 24-28.

3. Будяченко О.М. Досвід окремих зарубіжних країн щодо законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 4 (32). С. 108-113.

4. Будяченко О.М. Істотна шкода як обов'язкова ознака об'єктивної сторони за статтею 246 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 106-111.

5. Будяченко О.М. Щодо кваліфікації незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С.85-88.

6. Konopelskyi V. Ya., Budiachenko O. M. Objective signs of illegal deforestation and illegal transportation, storage, sale of forest. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 4. С. 31-36.

7. Будяченко О.М. Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4 (26). Том № 2. С. 18-24.

8. Будяченко О.М. Кримінально-правова охорона лісу від незаконної порубки: Україна в дорадянський період. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С.33-35.

9. Будяченко О.М. Деякі аспекти історичного розвитку кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: мат. міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.). Одеса: ОДУВС. 2018. С. 46-48.

10. Будяченко О.М. Щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: мат. Х міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 30 березня 2018 р.) Одеса: ОДУВС. 2018. С. 18-19.

11. Конопельський В. Я., Будяченко О. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922-29 рр.).

Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза: мат. междунар.науч.-практ.конф. (г. Кишинев, Республика Молдова, 23-24 марта 2018г.). Кишинев, Республика Молдова, 2018. С. 268-271.

12. Будяченко О.М. Міжнародний досвід Канади щодо кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.84-87.*

13. Будяченко О.М. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної порубки. *Проблеми правового регулювання общественных отношений: теория, законодательство, практика: мат. междунар. науч.-практ.конф. (г. Брест, Республика Беларусь, 23 ноября 2018 г.). Брест, 2018. С. 1099-1103.*

14. Будяченко О.М. До питання щодо кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу за законодавством Федеративної Республіки Німеччини. *International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»: Conference proceedings (Arad, January 25-26, 2019). Arad: Izdevniecība «Baltija Publishing». 451-455 pages.*

15. Будяченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: мат. XI міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 26 березня 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 12-14.*

АНОТАЦІЯ

Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінально-правових проблем відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні. Висвітлено становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні, а також з'ясовано особливості зарубіжного досвіду законодавчої регламентації такої відповідальності.

Проведено аналіз об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 246 КК України й окреслено його суб'єктивні ознаки. Проаналізовано особливості кваліфікації злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а на основі узагальнення судової та правоохоронної практики розроблені відповідні рекомендації удосконалення покарання у цій сфері. Дисертаційне дослідження містить низку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, пропонує нову редакцію ст. 246 КК України.

Ключові слова: ліс, лісовий фонд, лісові ресурси, сфера лісових відносин, кримінальна відповідальність, незаконна порубка лісу, незаконне перевезення лісу, зберігання лісу, збут лісу.

SUMMARY

Budiachenko O.M. Criminal liability for illegal felling of timber or illegal transportation, storage, sale of forest. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree of legal sciences in specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. - Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2020.

The thesis is devoted to a comprehensive study of criminal law problems of liability for illegal felling of timber or illegal transportation, storage, sale of forests in Ukraine. The formation and development of legislation on criminal liability for illegal felling of timber or illegal transportation, storage, sale of forests in Ukraine, as well as the peculiarities of foreign experience in the legislative regulation of such liability.

The analysis of objective signs of the crime provided by Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine and outlines its subjective features. The peculiarities of the qualification of a crime for illegal felling of timber or illegal transportation, storage, sale of forest are analyzed, and on the basis of generalization of judicial and law enforcement practice the corresponding recommendations of improvement of punishment in this sphere are developed. The thesis research contains proposals for improving the current legislation, offers a new version of Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: forest, forest fund, forest resources, sphere of forest relations, criminal liability, illegal felling of timber, illegal transportation of forest, forest storage, forest sale.

Підписано до друку 15.10.2020. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Times New Roman». Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 1,0.

Наклад 100 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
тел. 0487431393; 0949464393; e-mail – 7431393@gmail.com